

Dr. Takács László orvosezredes

Rákóczi hadseregének gyógyszerellátásáról

A kuruckorral foglalkozó kutatók munkáiban szép számú, de inkább csak szétszórta adat található a Rákóczi szabadságharc egészségügyi anyag-ellátási kérdéseiről. Rendszerbe foglalásukat eddig senki sem végezte, így történetírásunk számára nagyrészt ismeretlen, hogy a gyógyszerellátás valamilyen szervezett formája felismerhető-e a kuruc hadsereg életében.

A kutatók egy része, többé-kevésbé meggyőződve a gyógyszerellátás bizonytalanságáról, alapvető ellátási formának tüntette fel a csapatok borbélysebészei, vagy kivételesen az orvosok részéről polgári patikában történt vásárlásokat (*Farkas, Márki, Takács J.*)¹ Több szerző tesz említést arról, hogy Sümegen, vagy a szomszédságában fekvő Mihályfán volt nagyobb készlettel rendelkező patika, amelyet „az ország patikája” megnevezéssel illetnek. Több helyen esik szó arról, hogy gyógyszereket Danc-kából és Krakkóból is hoztak (*Benda—Esze—Maksay—Pap, Thaly*).² *Farkas* és *Szücs* adatai szerint Debrecenben is volt nagyobb szabású patika.³ *Magyary-Kossa, Thaly* már tovább jutott az ellátási rendszer kutatásában: nemcsak a hazai és külföldi beszerzési forrásokat ismertetik, hanem arra is határozottan rámutatnak, hogy a gyógyszerbeszerzésen a protomedicus* *Lang Jakab Ambrus dr.* rajta tartotta a kezét.⁴ A csaknem állandónak mondható gyógyszerhiányra való tekintettel túlzónak kell tartanunk *Farkasnak* azt a véleményét, hogy a nagyobb katonai raktáraknál

* A hadsereg tábori főorvosa.

¹ *Farkas L.*: A Rákóczi szabadságharc egészségügye. — Kat. o. Szle. 1953. V. 1253—1262 l. — *Márki S.*: II. Rákóczi Ferencz. I—III. — Bp. 1907—1910. M. Tört. Társ. Athenaeum. — II. k. 239., 247 l. — *Takács J.*: II. Rákóczi Ferenc hadszervezete. — Sárospatak. 1930. Fischer. — 65. l.

² *Benda K.—Esze T.—Maksay F.—Pap L.*: Ráday Pál iratai. I—II. — Bp. 1955—1961. MTA. — II. 498 l. — *Thaly K.*: Gróf Eszterházy Antal kuruc generális tábori könyve 1706—1709. — Bp. 1901. MTA. — 216., 280., 553., 634., 757. l.

³ *Farkas L.*: A Rákóczi szabadságharc... i. m. 1258. l. — *Szücs I.*: Sz. Kir. Debreczen város történelme. — Debreczen. 1871. Csáthy. — 712. l.

⁴ *Esze T.*: Kuruc vitézek folyamodványai 1703—1710. — Bp. 1955. Hadtört. I. — 46—49. l. — *Magyary-Kossa Gy.*: Magyar Orvosi Emlékek. I—IV. — Bp. 1929—1940. M. O. K. — IV. k. 21., 33., 52., 85. pontok a 7., 11., 14., 19. lapokon. — *Thaly K.*: Kuruckori Okmánygyűjtemények. Országos Széchényi Kvtár (Tov. OSZK) Fol. Hung. 1389/19. — 168—169. l. — Országos Levéltár. Rákóczi szabadságharc levéltára (tov. OL. Rákóczi szh. lt.) G—28. V. 2. l.

gyógyszereket is tároltak volna.⁵ Egyik-másik ellátó központról ez még feltételezhető (Selmec, Kassa, Sümeg, Debrecen), de az amúgyis kis készlet szétszóródását jelentette volna, ha a különböző hadiutak mentén telepített nagyszámú raktár (annonaria, profuntház, magazinum) mind rendelkezett volna egészségügyi anyaggal.

Más szerzők a kor művelődési és egészségügyi viszonyainak vizsgálata alapján állapítják meg, hogy „gyógyszertár-hálózatról” legfeljebb csak az akkori Felvidéken és Erdélyben lehetett szó. A 150 éves török hódoltság alól nem sokkal előbb felszabadult hatalmas területen viszont minimális volt az ellátottság. A 18. század elején egyesek szerint 19, mások szerint 31 patika volt az egész országban (Gortvay, Halmai),⁶ ezek közül is a legjobban berendezettek a szerzetesrendek, elsősorban a jezsuiták kezében (Csippék, Ernyey).⁷ Mágánok és földesurak udvarában voltak kisebb házipatikák, innen vittek magukkal a táborba „úti patikaládácskát”. Ilyen szerény gyógyszerellátás mellett előszeretettel alkalmazták széles körben a népi gyógymódokat, különféle füvekből készült teákat, főzeteket, borogatásokat, hashajtást, füstöléseket stb. A gyógyításban sok a kuruzslási elem, még nevesebb orvosok is gyógyítottak saját csodaszereikkel (Tinctura Auri, Essentia Alexipharmaca, Essentia praeservativa, Tinctura antipestilentialis stb.).

A jezsuita patikák gazdagsága nemcsak a rend tekintélyes vagyonából eredt, hanem távol-keleti és amerikai összeköttetések útján hozzájutottak egzotikus szerekhez, sőt saját botanikus kertjeikben gyógynövényeket is termesztettek. Sem itt, még kevésbé a polgári patikákban nem hiányozhattak a kor divatjának megfelelő varáz- és egyéb csodaszerek sem. Forgách Simon 1702-ben tiltotta meg a galgóci patikusnak, hogy italt áruljon. Besztercebányán viszont még 1724-ben is engedték tubák és bors tartását, de a leveles dohányt, safrányt, szerecsendiót és papírt már eltiltották. A kuruckorban a gyógyszertárakban tubákat, italt, borsot és süteményt is árultak.⁸ Nem lehet ezek miatt pálcát törni a korabeli gyógyszerészek felett, hiszen akkoriban csak ún. céhenkivüli mesterképzésben részesültek, mindössze a fizikusnál, vagy valamelyik egyetemen kellett vizsgát tenniük. Orvosokkal, sebészekkel, városi tanácsal stb. folytatott huzavonák ellenére is a hivatás megbecsülést élvezett. Erről tanúskodik például a soproni városi tanács 1601. május 2-i jegyzőkönyve, amely szerint „... die Apothekeerei eine adelige Kunst”.⁹

Midőn arra vállalkozom, hogy a különböző szakmájú és érdeklődési körű kutatók munkáiban szétszórta anyagot egy csokorba szedjem és kiegészítsem levéltári kutatásaim során feltárt adatokkal, teljességre nem törekszem ugyan, de talán mégsem végzek felesleges munkát, amidőn tanulmány keretében közkinccsé teszem. Munkámban előbb annak a 3—4 évnek viszonyait ismertetném, amikor a csapatok az éppen adódó szükségletnek és lehetőségnek megfelelően borbélysebéseik útján szerezték be a gyógyszereket. Részletesebben szándékozom foglalkozni azzal az idő-

⁵ Farkas L.: L. 3. sz. lábji!

⁶ Gortvay Gy.: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. I—II. — Bp. 1953. MTA. — 55—56. l. — Halmai J.: A gyógyszerészet története (kézirat). — Bp. 1958. SOTE. — 46. l.

⁷ Csippék J.: A szerzetes rendek gyógyszertárai 1724—1790. — Gyógysz. Közl. 1932. 36. 41. sz. — Ernyey J.: Szerzetes rendjeink gyógyszertárai. — M. Gyógysz. Társ. Ért. 1932. 8. — 182—215. l.

⁸ Magyary-Kossa Gy.: Magyar Orvosi... i. m. IV. k. 21., 49., 86. p. a 7., 18., 39. lapokon.

⁹ Sopron város monográfiája. I—II. — Sopron, 1894. Litfass. — II. k. 155. l.

szakkal, amikor már felismerhető, központi irányítás mellett, a rendszerebb gyógyszerellátásra való törekvés és már igazolható gyógyszerbázis létrehozása, működése, továbbá a külföldi utánpótlás bizonyos fokú szervezettsége.

A helyi beszerzések időszaka

A kuruc sereg kis tiszaháti felkelő magból alakult és időnként a 70—80 ezres létszámot is elérte.¹⁰ Eleinte csak csirájában találunk említésre méltó egészségügyi szervezést, gyógyszerekről, egészségügyi anyagokról való gondoskodást. A lelkesedésből belépett, vagy felfogadott borbélyok felszereléseiket, szerény gyógyszerkészletüket is magukkal vitték a hadseregbe. Kártérítést kapott az a borbély, akinek harcban elveszett, vagy megsemmisült a készlete. Máskor vonakodik a borbély kárpótlás nélkül visszamenni például a szatmári sáncokba, mivel minden felszerelése éppen ott veszett el.¹¹

A kuruc ezredekben 1705 elején hozták létre az ún. *ispotályi alapot*,¹² azzal a rendeltetéssel, hogy belőle a megsebesült, megbetegedett, vagy más formában inségbe jutott katonákat segítsék. Beletartozott ebbe a gyógyszerköltés előlegezése, vagy utólagos megtérítése. A reguláris hadseregekben, a zsoldos korból maradt hagyományként, a hópénzből, zsoldból egy-egy batkát, pénzt, garast vontak le az ispotályi alapra.

Mint Európa más hadseregeinél, a kurucoknál sem a csapatnál gyógykezelték a súlyosabb betegeket és sebesülteket, hanem visszahagyták olyan városokban, falvakban, ahol orvos, borbélybesz, vagy patikus működött. Sokszor találkoznak pénzkiutalásokkal, amelyeket a csaták, vagy várostrom környékén fekvő falvak borbélyainak folyósítottak fáradozásukért és felhasznált szereikért.¹³ Az ilyenféle ellátást az osztrákok házi kezelésnek (Privat-Pflege) nevezték.

A már évszázados múltú *csapat-patikaláda* a kuruckori iratokban is többször szerepel, de tartalmának pontos leírása eddig még nem került

¹⁰ H. Balázs É.—Makkai L.: Magyarország története 1526—1790. A késői feudalizmus kora. — Bp. 1962. Tankönyvkiadó. — 349. l. — Heckenast G.: A Rákóczi szabadságharc. — Bp. 1953. Művelt Nép. — 59. l. — Perjés G.: Mezőgazdasági termelés, népesség, hadsereg élmezőny és stratégia a XVII. század második felében. — Bp. 1963. MTA. — 104. l. — Az egyetemes és magyar hadművészet története. — Bp. 1959. Zrínyi k. — I/1. k. 354. l. (kézirat).

¹¹ Thaly K.: II. Rákóczy Ferenc leveles könyvei. Archiv. Rákóczián. I. 214. l.: Dobozi István levele Debrecenből, 1704. márc. 5. — OL. Rákóczi szh. lt. II. 2. f. (Id. Gazsi J.: Okmányok és adatok II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának idejéből. — Orvostört. Közl. 1961. 21—22., 386—414. l.) — OSZK. Fol. Hung. 1389/17. — 277 v. l. 1380. sz. inst. (Két utóbbi forrás Nyilasi István debreceni borbély instanciájáról szól.)

¹² OL. Rákóczi szh. lt. G—16. I. 2. d. No. 508. (1707). — OSZK. Protocollum expeditionum Francisci II. Rákóczi ab anno 1703 ad annum 1706. — Fol. Hung. 978. — 284/v. l. (1705. jún. 14.) — OSZK. Fol. Hung. 1389/22. — 151. l. (1706).

¹³ Schwendi, L.: Kriegs-Discurs von Bestellung dess gantzen Kriegswesens unnd von den Kriegsämptern. — Franckfurt a. M. 1593. Wechel-Marne-Aubri. — 115. l.: Batzen (= batka) levonása. — Takáts L.—Takáts E.: Adalékok a XVII. század fordulójának katonaegészségügyéhez. — Honvédorvos. 1966. XVIII. 4. — 330. l. — OL. Rákóczi szh. lt. G—22. II. 4. n.: Jánosháza, Sümeg, Tapolca, Túskevár (Pag. 6/v., 7/v., 8., 19/v., 20.). — OSZK. Fol. Hung. 978. — 65/v. l.: Keresztúr, Tállya, Tarcal, Sárospatak).

Permissum ad Serenissimi Principis benignissimam Aua-
 13. Augusti Vestra Dominatio mihi supplicavit, et
 notificaverit qualem Prout pro uno Medico, una Cista
 Pharmaceutica, uno Pharmacopoeo de Chirurgo cum 5. Juri-
 s. J. annuatim requiruntur. Itaque hinc inde mi-
 hi in hunc esse dicitur, Brevisse per hunc inprimis.
 Quod nempe annuum medici Salarii Lese extendat
 ad 400 Florenos. cum Cista Pharmaceutica Imple-
 tum vero s. si materialiam habet, in quatuor pro-
 tetagis temporibus vendita fuerint, haberi possunt
 constabat 400 Florenis Menstruibus. Pharmacopoeo ad
 mentionatam Cistam necessario solentur annuatim 2000
 Chirurgis Regimini alteri, qui s. J. J. J. propriis
 Per Prout intertere tenet, accipit per annu-
 912 Florenos. Summo 2238 Florenos. Et sic. In hunc
 me illationi Satori Augusti Vestra Domi-
 nationi commendare maceo

Per. Iulius ac Generosa Vestra Dominationis

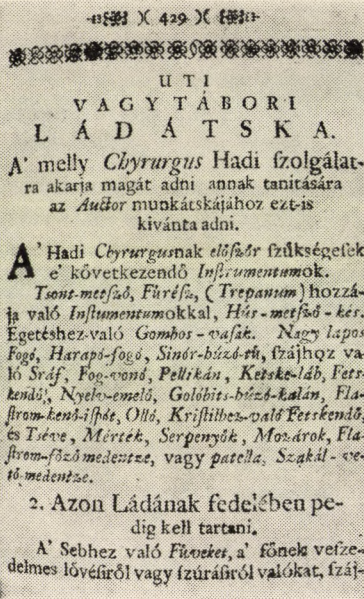
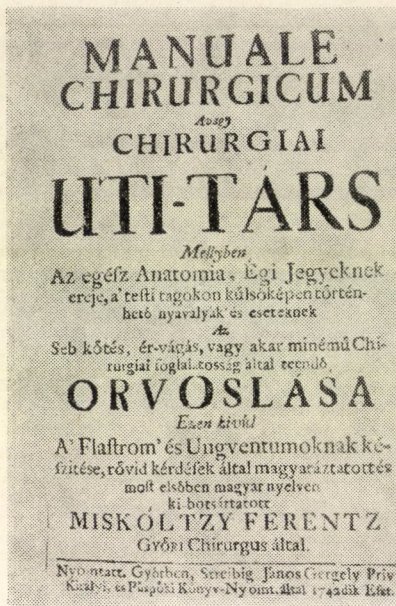
Serenissimi obligatissimi
 Jacob. Andr. Lang à Langenthal

1. sz. ábra. Lang protomedicus összeállítása az orvos, patikus fizetéséről és a patikaláda megtöltésének áráról

(OSZK. Fol. Hung. 1389/9. — 240. l. — Aláhúzás saját kiemelés)

elő. Abban az időben a kezelés és gyógyszerelés terén pár évtizeden belül
 lényeges változás nem igen történt, úgy gondolom tehát, hogy támpontul
 szolgálhat ehhez Miskóltzy 1741-ben megjelent munkája, amelyben az
 „Uti vagy Tábori ládátska” műszer és gyógyszer tartalmát részletesen is-
 merteti.¹⁴ A protomedicus egyik jelentése szerint a gyógyszerláda egyszeri
 feltöltése (impletura cistae pharmaceuticae) 400 rénes forintba (továbbiak-

¹⁴ Miskóltzy F.: Manuale chirurgicum. — Győr. 1742. Streibig. — 429. l. és 2. ábra.

2. sz. ábra. Miskóltzy könyvének címlapja és az Uti vagy tábori ládátska 429. lapon kezdődő leírása

ban: r.ft.) került (1—2. sz. ábra). Másutt, egyik karabélyos ezred patikájában a műszerek 40, egyéb felszerelés és cikk 250 r.ft. értékben szerepelnek. Nyilván kétféle és nem azonos rendeltetésű ládáról van szó: a protomedicus költségkimutatásában az orvos és gyógyszerész fizetése is szerepel, tehát ez valami seregpatika-féle lehetett. A második adat határozottan ezred-készletet jelent, annnyival is inkább, mert itt csak a borbély fizetését és az egészségügyi sátor árát találjuk.¹⁵ 1705—1706-ból határozott jelzések vannak arra vonatkozólag, hogy az ezredek patikaládáinak feltöltése, legalább részben a protomedicus hatáskörébe tartozott, ami kezdetleges központi irányításra enged már következtetni.¹⁶

Egyik régebbi munkánkban már állást foglaltunk az ún. „szekérpatika” értelmezéséről.¹⁷ A kurucok is nevezték ezredpatikának az ezred-kórházat, beleértve az egészségügyi személyi állományt és az anyagi felszerelést. Máskor ugyanerre az „ezred chirurgia” megnevezést alkalmazták.¹⁸

A szabadságharc első éveiben tiszt és legénység is megfizette zsák-

¹⁵ OSZK. Fol. Hung. 1389/9. — 240. l. — OL. Rákóczi szh. lt. G—16. I. 2. d.: *Gazsi* 11. láb-j.-ben idézett munkájából. — R. Ft értékét l. a 42. láb-j. 2. p.-ban!

¹⁶ *Thaly K.*: Gróf Eszterházy... i. m. 44. l.: „1706. okt. 9. Doctor Langhnak, hogy a guardizonbeli sebes hajdukat orvossággal segítse és az apothecaria ládát megtöltse, nemkülönben a dragonyos regementét...” — *Magyar-Kossa Gy.*: Magyar Orvosi... i. m. IV. k. 46. p. a 17. lapon (1706).

¹⁷ *Takáts L.—Takáts E.*: Adalékok a XVII. század... i. m. 331. l.: „Apothekerey”.

¹⁸ OL. Rákóczi szh. lt. G—16. I. 2. d. No. 50.: „Ezred chirurgia”. — OSZK. Fol. Hung. 1389/8. — 28—29. l.: „Ezred apotheca”.

nullus Hominum amra kminid döráb való
 excoiája fminid conseruabója iiant. Ugy
 ierpeitiekedig ezen Conseruatióval onli
 onus. Ugy mivel praecise azo kennek adattar
 nek ingyen az kivánt orvossagok, s ugy
 sasokli kessen az Portiojukból azo kenek
 fogaik ingyen gyojytani az kivánt orv.
 Pénz nélkül áll s unseguentatit az Regi-
 mentis Cassaja, is unseguenter ezen Pa-
 rikaris Chirurgia unseguentatit az több kenek
 Felmenek Penzbeli fizetés nélkül nem adattar is
 Szabadság azzal való élésre.

3. sz. ábra. Ezrednél a katona ingyen kapja a gyógyszerert és kezelést, a tisztnek fizetnie kell azért

(L. a 19. sz. láb-j.-t! — Aláhúzás saját kiemelés)

mányából, vagy zsoldjából a gyógyítási és gyógyszerköltségeket. 1706-ban már rendelkezés szabályozta, hogy a tisztek kötelesek megfizetni a költségeket, a katonáknak azonban ingyenes gyógykezelés járt (3. sz. ábra).¹⁹

A csapat gyógyszerellátás szervezetésével kb. egy időben magasabb szinten is voltak hasonló törekvések. Központi patika-féle felállításának első nyomát 1704-ben találjuk, amikor Bercsényi főgenerális utalványozást (assignatio) adott a bányák főfelügyelőjének, Hellenbach János Godofrédnak, hogy fizessen a protomedicus kezéhez 1000 r. ft-ot „mezei apotheca” felállításához szükséges anyagok beszerzésére.²⁰ Jó darabig nem sok történhetett ebben az ügyben, mert Lang dr. 1705 júniusban még mindig útlevel után jár („passusért instál”), hogy Lengyelországba mehessen gyógyszervásárlás végett.²¹ Ez az első mezei apotheca valószínűleg első-

¹⁹ OL. Rákóczi szh. lt. G—16. I. 2. d. No. 505.: „Ugy értessék pedig ezen chirurgiával való usus, hogy mivel praecise azoknak adattatnak ingyen az kivánt orvosságok... az kiknek portiojukból áll és conseruatiotik az Regiment Cassaja és consequenter ezen Patika és Chirurgia conseruatioja is, az több tisztkeknek Pénzbeli fizetés nélkül nem adattatik szabadság azzal való élésre” (1706. júl. 14.).

²⁰ OL. Rákóczi szh. lt. G—29. 3. d/A. (Pag. 13.): Rákóczi Hellenbachot 1703. okt. 2-án nevezte ki: „... ad officium Summi Inspectoratus, seu Administrationis Universarum Montanarum Civitatum Fodinarumque” tisztségre. — Uo. G—16. I. 2. c. (Pag. 82.). — OSZK. Fol. Hung. 1389/19. — 10. l. — R. Ft értékét l. a 42. láb-j. 2. p.-ban!

²¹ OSZK. Fol. Hung. 1389/4. — 307—308. l.

sorban az udvar és udvari hadak ellátására volt hivatott. Később egyes működő hadseregek orvosai is fordultak ide gyógyszerért.²²

A tábori hadseregek és a tüzérség törzseinél nemcsak orvos, hanem gyógyszerész is volt. A fizetési kimutatásokon, szervezési táblázatokon (specificatio) a patikus gyakran „cum suis”, vagy „cum suis adjunctis”, sőt a General-Stabban „apothecarius legényekkel és szekérrel” szerepel. Ezek a fények jogosan engednek arra következtetni, hogy a különböző törzseknél is működhetett mezei patika. Rákóczi udvarában 2, Bercsényi törzsében 1—2, Forgách Simonnál 1, a tüzérség törzsében 1—2 patikusról tudunk.²³ Nagyobb várak időnként komoly egészségügyi erővel rendelkeztek (Érsekújvár, Munkács), ahol az elszámolásokban jól követhető, hogy a várpatikus (pharmacopola praesidarius) rendszeres havi fizetést kapott. Ugyanitt megtalálható a gyógyszerbeszerzésre fordított kiadások felsorolása is.²⁴

A későbbiekben még lesz szó különböző kórházaszerű intézményekben létesített *állandó* patikákról. Hasonlóak voltak egyes várakban és városokban. A magasabb törzseknél levőket nevezték *mezei patikáknak*, amelyek mozgathatók is voltak.²⁵

Nem kétséges, hogy az első 3—4 évben központi gyógyszerellátásról alig lehetett szó, az utánpótlás alapvető módja a helyi beszerzés volt. Nem is volt különösebb fennakadás addig, amíg a patikákban voltak szerek, no meg Rákóczi libertás pénze is értékkel bírt. Idővel azután már a gyógyszerészek sem szívesen adták erősen megcsappant készletüket elértelekedett „kongóért”.²⁶ Sokat nem lehetett várni a már említett „területi kezelés”-től sem, hiszen a kisebb-nagyobb falvakban patikák sem voltak, az ott működő borbélyoknak, orvosoknak hamar kimerült a gyógyszerkészlete. Az élet vetette fel annak szükségességét, hogy a gyógyítás és a vele szorosan összefüggő gyógyszerellátás terén erélyes központi vezetést kell létrehozni. Az első mezei apothecát Lang dr. Rákóczi udvarában kb. 1705-ben állította fel külföldről behozott anyagokkal.

²² *Magyary-Kossa Gy.*: Magyar Orvosi... i. m. IV. k. 33. p. a 12. lapon. — *Thaly K.*: Székesi Gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó leveles könyvei 1705—1711. — Arch. Rákóczián. VIII. 54. l. — OL. P—396. Acta Rákócziána (Károlyi lt.). Ser. I. Irregistr. Munkács. 1710. okt. 23. (Pag. 136.)

²³ OL. Rákóczi-Aspremont lt. G—15. Caps. A. Fasc. 5. — OSZK. Fol. Hung. 1389/4. — 28—29. l. — U. o. 1389/9. — 240. l. — U. o. 1389/12. — 417—418. l. (fejedelem melletti adatok). — OL. Rákóczi szh. lt. G—16. I. 2. d. No. 70. — U. o. G—28. V. 2. l. (Pag. 26—27.). — OSZK. Fol. Hung. 1389/19. — 29. l. — U. o. 1389/30. — 32. l. (Gen. Stab adatok). — OSZK. Fol. Hung. 1389/19. — 168—169. l. (tüzérség). — *Thaly K.*: Történelmi kalászkok 1603—1711. — Bp. 1862. — 229. l. — OSZK. Fol. Hung. 1389/18. — 57. l. (Forgách törzse).

²⁴ OL. P—396. Acta Rákócziána (Károlyi lt.). Ser. I. Irregistr. Újvár. 1709. dec. 31.: Extractus quietantiarum 1709. — U. o. Irregistr. Újvár. 1710. ápr. 17.: Partiale introitus et exitus cassae Praesidii Ujvariensis usque ad 17 Aprilis inclusive Anni 1710.

²⁵ *Molnár B.*: Kassa orvosi története. — Kassa. 1944. Wikó. — 283. l.

²⁶ *Thaly K.*: Gróf Eszterházy... i. m. 261. l. 1708. júl. 10.: „...hányan holtak meg sebes tisztek és közlegények a vitézlő rend közül, akik meg gyógyultak volna, ha a borbélyok a rézpenzen szereket vásárolhattak volna...”

A rendszeres gyógyszerellátás alapjainak lerakása

Az európai reguláris seregekben az állandónak mondható hadsereg-egészségügyi szolgálat a 18. század első kétharmadában alakult ki, jóllehet egyes jellemzői a több mint egy évszázadnyi fejlődési időszakban már megjelentek. A zsoldos korban elég gyakran találkozunk a hadsereg törzsben orvossal, gyógyszerésszel, táborigényesekkel. A 30 éves háború (1618—1648) vége felé az osztrák hadseregben működött központi egészségügyi anyagellátó intézmény, Medicamenten Anstalt.²⁷ A 17. században erre a célra kijelölt, vagy alkalmi kocsikat használtak sebesültek hátraszállítására. A 18. század fordulóján Savoyai Jenő hadseregében találunk mozgó táborigényes gyógyszertárat (Bewegliche halbe Apotheke), sőt az 1708. évi olaszországi hadjáratban a 38 ezer fős hadsereget egy mozgó táborigényes kórház (Fliegendes Spital) kísérte, amely egy ízben Pianezza térségében települt is. Az olaszországi sebesültek és betegek zömét mégis legnagyobbbrészt Tirolba irányították visszatérő járműveken és az útmenti falvakban helyezték el házi kezelésbe.²⁸

A hadsereg-szintű egészségügyi anyagellátás alatt vezetőorvost, vezető patikus által irányított szakképzett állományt, állandó és mozgó gyógyszer- és egyéb egészségügyi anyagraktárakat, jól kiépített beszerzési forrásokat és a mindezekhez szükséges anyagi fedezetet értjük. A rendszeren belül biztosítani kell az igénylés alapján történő kiutalást, a felhasznált anyagokról a kötelező elszámolást, a hadsereg és a kereskedők által kölcsönösen elfogadott gyógyszer-árszabást (taxa pharmaceutica, magyarosan: gyógyszerertaksa).

Jelen tanulmány a hadsereg-egészségügy sokrétű kérdései közül lényegében csak a kuruc sereg gyógyszerellátási viszonyaival foglalkozik. Előre kell bocsátanom, hogy az eredmények és hiányosságok mérlegelésénél egy sor olyan objektív tényezőt kell tekintetbe vennünk, amelyeknek egyike-másika szinte kérdésessé teszi, hogy nem anakronizmus-e adott korban „rendszer”-ről beszélni.

A felkelő csapat fokozatosan alakult át reguláris hadsereggé, amelyben azonban a szabadságharc végéig kb. felerészben voltak nagyon ingadozó létszámú, de nagyjából állandó kerettel rendelkező „mezei hadak”. Illúzió lenne ilyen hadsereg bármilyen természetű anyagellátásával szemben túlzó igényeket támasztani. — Kemény és viszontagságos küzdelem alatt vált az első évek „kisüzemű gazdálkodása” az ország anyagi erőit úgy ahogy összefogó hadi gazdálkodási rendszerré. Az örökös anyagihiány, a szűkös ellátottság végig kísértette a szabadságharc nyolc évén. Kevés nemes valutával rendelkeztek, márpedig import szempontjából a Rákóczi által veretett libertás-pénz szóba sem jöhetett. — Számításba kell vennünk, hogy az országban megközelítőleg sem volt megfelelő számú szakember, ideértve a patikusokat is. A gazdasági vezetési sokszor került jószándékú, de járatlan vagy tudatlan nemesek és hivatalnokok kezébe. Nem ritkán jutottak olyanok is gazdasági pozíciókba, akik társadalmi helyzetük és kapzsiságuk folytán kerékkötői voltak a szabadságmozgalomnak.²⁹ Végül azt is tudomásul kell vennünk, hogy az állandó hadseregekben a hadművészet, a fegyverzet és technika fejlődését csak lassú ütemben követte az anyagi ellátás előrehaladása. A gyógyszerutánpótlás a kuruc szabadságharc után még hosszú évtize-

²⁷ *Kirchenberger, S.*: Geschichte des K. u. K. Österreich—Ungarischen Militär-Sanitätswesens. — Wien. 1895. Šafař. — 240. l.: Halbpotheke; 241., 168. l.: Fliegendes Spital; 247. l.: Privat-Pflege. — *Takáts L.—Takáts E.*: Adalékok a XVII. század... i. m. 327., 331. l.

²⁸ *Kirchenberger, S.*: Zur Sanitätsgeschichte des österreichischen Heeres während der Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. — Der Militärarzt. 1888. XXII. 18. — 171. l.

²⁹ *Magy. Gazd. Tört. Szle.* 1897. IV. 116., 118. l.: II. Rákóczi Ferenc utasítása az Országos Gazdasági Tanács részére, Szécsény. 1705. okt. 7.

dekig sok nehézségen és megnemértésen keresztül haladt a 18. század vége felé történt megnyugtató rendezés felé.

Nem akarnék kitűzött céloktól eltávolodni, mégis szükségesnek vélem, hogy a gyógyszerellátás anyagi feltételeinek biztosítása kapcsán, azt megelőzőleg, röviden ismertessem a kurucok gazdasági ellátási rendszerét. Rákóczi javaslatára állította fel a szécsényi országgyűlés a Gazdasági Tanácsot (*Consilium oeconomicum*, továbbiakban: GT).³⁰ A GT szervezetről, működéséről, valamint a megelőző kor Szepesi Kamarájának gazdasági ténykedéséről számos tanulmány jelent meg (*Heckenast, Hildenstab, Takács J., Thaly stb.*). Különösen szeretnék utalni *Bánkuti I.* értekezésére, amelyben a Rákóczi-kor gazdaságpolitikájának legújabb elemzését és értékelését állította össze.³¹

A GT eredetileg az ország gazdasági és pénzügyi irányító szerveként létesült, nem tartoztak azonban kompetenciájába a hadellátás szempontjából nagyjelentőségű felvidéki bányák, a körmői pénzverő, továbbá a nagy- és felsőbányai érc, valamint a mármarosói sóbányászati komplexumok, a dél-erdélyi bányák stb. A hadsereg-ellátás biztosítása érdekében hamar szükségessé vált a *hadbiztosi rendszer* felállítása. Egyes feladatokkal megbízott hadbiztosokkal korán találkozunk, de a hadbiztosság, mint szervezet, csak 1704 vége felé jelentkezett. Jó néhány gazdasági területen (bor, marhakivitel, külföldi beszerzések) a fejedelem és Bercsényi legtöbbször közvetlenül intézkedett, vagy ilyen feladatokra külön *commissariusok*at rendelt ki. A hadbiztosság országos rendszerét az 1705. évi szécsényi országgyűlés hagyta jóvá: a *Generalcommissariat*us irányítása alatt (vezetője Csáky István) a több megyéből álló katonai körzetekben, *districtusok*ban főcommissariatust (kassai—besztercei), Gazdasági Administratiót (eperjesi) és később Dunántúlon *Oeconomicalis Deputatió*t állítottak fel. A Gazdasági Tanács és a *Generalcommissariat*us kitűnő elgondolás volt, hiszen az ország hadigazdálkodásának biztosítására voltak hivatva. Működésük hiányosságának egyik oka az a katasztrófális gazdasági helyzet volt, amelyben az ország a 150 éves török hódoltságot követő és nem kevésbé kíméletlen 20 éves osztrák gyarmati kizsákmányolás következtében jutott. Legalább ilyen jelentősége volt annak a tényezőnek is, hogy mindkét szerv, de főleg a GT a főurak és nagybirtokos nemesség érdekeit előtérbe helyezte a háborús követelményekkel szemben. A hadviselés lelkét képező jó pénzben állandó hiány mutatkozott. Egy sor hadifontosságú anyagot importálni kellett, azokért pedig arannyal, vagy ezüsttel kellett fizetni. Meddő törekvése volt Rákóczinak, hogy a kivitt értékekért nemes valutát hozzanak be. Az egyébként sem túl nagy volumenű bevételt jelentő harmincadokat is igyekeztek szigorúan behajtani a kivitt és behozott áruk után, természetesen ezüstben. Még a harmincad megduplázása sem hozott sokat a kuruc gazdaságnak, hiszen a háború utolsó 3—4 évében egyre-másra kényszerültek a behozott árukra harmincad-kezdvezményt adni. Az áruforgalom végül is jórészt a cserekereskedés irányába tolódott el, amelyben főszerepet a kitűnő hegyaljai borok, a kénese és réz, továbbá marha és só kivitele játszott.³²

³⁰ U. o. 115. l.

³¹ *Bánkuti I.*: A Rákóczi szabadságharc gazdasági problémái. — Kandidátusi disszertáció, 1969. — *Takács J.*: Az *Oeconomicum Consilium* 1707-ben. — *Levélt. Közl.* 1936. — 260. l. — *Thaly K.*: Irodalom és művelődéstörténeti tanulmányok a Rákóczi korból. — Bp. 1885. Ráth. — 293. l.

³² *Bánkuti I.*: A Rákóczi szabadságharc... i. m. 48—49., 71—97., 430. l. és passim. — *Heckenast G.*: A Rákóczi szabadságharc... i. m. 69. l. — *Hildenstab Gy.*: Közgazdasági viszonyok II. Rákóczi Ferenc korában. — Székelyudvarhely. 1910. Becsek. — 54., 56. l. — *OL. Rákóczi-Aspremont It. G—15. Caps. D. Fasc. 101.*: „Fölséges Fejedelem Kegyelmes Urunk és az Országgh szükségére... ezüst pénzen való vásárlások”.

A már ismertetett körülmények alapján hamar szükségessé vált a gyógyszerek importálása. A fejedelem a behozott gyógyszerek és műszerek után elengedte a harmincad fizetését, de már adóköteles volt a kivitt nemes bor, még ha azon egészségügyi anyagot is vásároltak. Hasonlóképpen megadóztatták azokat a kereskedőket, akik saját vállalkozásból hoztak be gyógyszereket.³³ — Ismertetném, hogy a gyógyszerbeszerzéshez szükséges pénzforrásokat milyen módokon teremtette elő a kuruc hadvezetés.

Az ónodi országgyűlés 1707-ben a GT kezelésébe utalta az országos *ispotályi alapnak* nevezett jövedelmet: „...a hadakozásban megsérültek, vagy más nyavalya által megromlott, igyefogyottakká és a haza szolgálatára elégtelenné tétetett Vitézeinknek... segedelmeikről és táplálásáról tétessék gondviselés... .Az e' napokban Országunk számára elfoglalt, úgy ezentul akar a Confoederatio ellen vétkezetteknek, vagy vétkezendőknek, akár más következendő történetekből Jóságait elveszítendő akar melly Hazánk Lakosainak elfoglalandó és confiscalandó Javai... fordíthatni rendeltetik...”³⁴ A gyógykezelésre, beleértve a gyógyszereket is, „...deputáltattak is articulariter bizonyos fiscalitások, nevezet szerint Szirmay István jósága...” (elkobzott birtoka). „A T. Commissariatus ezen expensáit cambiálni (kiadásait megtéríteni) fogja az erre deputált fundusból, t. i. ex praefectura bonorum Szirmaianorum”, vagyis a vagyon kezelésége útján.”³⁵

Az eleinte elkobzott birtokok jó része, a hűségeskü letétele után, visszakerült eredeti gazdjához. Hogy mik maradtak a GT kezelésében, hogy a szabadságharc végéig emlegetett Szirmay-birtoknak milyen nagyságrendű volt a jövedelme, pontos elszámolások hiányában nem határozható meg. Némi elképzelésre ad alkalmat Rákóczi 1709-ben hozott rendelkezése, amikor — a szűkös helyzet miatt — az ispotályi jövedelmet a tűzértség és a raktárak szükségletére kellett fordítani.³⁶ Nem tudjuk, hogy az elkobzott birtokok jövedelméből mennyi jutott az ispotályi alapba. Nincsenek megbízható adataink arról, hogy a GT mennyiben kezelte maga az ispotályi alapot, milyen összegeket, milyen utalványozások alapján juttatott belőle az egyes hadbiztoságoknak. Többször találkozunk Rákóczi, vagy Bercsényi közvetlen intézkedéseivel, amelyekben utasításokat adtak egyes commissariatusok számára gyógyítási költség térítésére, vagy gyógyszerbeszerzésre.³⁷ — Az ispotályi alap 1707—1708-ban általánosan ismert

³³ OL. Rákóczi szh. lt. G—20. II. 4. h. (Pag. 101—103.). — OSZK. Fol. Hung. 1389/6. — 37. l. — U. o. 1389/15. — 237. l. — U. o. 1389/18. — 210. l.

³⁴ OSZK. Fol. Hung. 1389/6. — 35—38. l. (1707. jún. 28.). — U. o. 1389/22. — 254/v. l. (1707. Pünköst = jún. hava 16.)

³⁵ U. o. 1389/19. — 168/v. l.

³⁶ *Thaly K.*: Archív. Rákóczián. II. 482. l.: 1709. jún. 9.

³⁷ *Magyary-Kossa Gy.*: Magyar Orvosi... i. m. IV. k. 33. p. a 12. lapon. — *Thaly K.*: Archív. Rákóczián. VI. 185—186. l. — U. o. VIII. 71—72., 125. l. — OL. P—396. Acta Rákócziána (Károlyi lt.). Ser. I. 1710. szept. Fasc. 2. B. No. 38. — U. o. Irregistr. Missiles. 1707 (közelebbi dátum nincs): Porcsalmi I. hadicommissarius elszámolása. — OL. Rákóczi-Aspremont lt. G—15. Caps. D. Fasc. 101 (Pag. 9., 12., 16.). — OL. Rákóczi szh. lt. G—21. II. 4. h. — OSZK. Fol. Hung. 1389/8. — 28/v., 104. l. — U. o. 1389/11. — 137., 163. l. — U. o. 1389/12. — 428. l. — U. o. 1389/13. — 285/v. l. — U. o. 1389/19. — 10., 289. l.

segélyforrás lehetett, amit bizonyít a dunántúli Oeconomicalis Deputatio-nak Rákóczihoz küldött kérése, hogy azon a területen is jelöljön ki fiscalis (kincstári), vagy elkobzott birtokokat erre a célra. Hasonló kérést terjeszt fel Károlyi 1709 júniusban, sebeseinek az ispotályi fundusból való meg-segítése érdekében.³⁸

A bányáügyek inspektorához, a commissariatushoz és megyékhez inté-zett utalványozások gyakran komoly összegekről szóltak, olyan rendelte-téssel, hogy a pénzből a protomedicus gyógyszereket vásároljon, vagy vá-sároltasson külföldön.³⁹ Található harmincadosok számára szóló utasítás is, hogy a borbélysebészeknek meghatározott összeget fizessenek ki fára-dozásaikért és a felhasznált gyógyszerekért. Harmincad bevételből külföldi gyógyszerert is vásároltak.⁴⁰ A fejedelem sokszor utasította saját udvari kincstárnokát, hogy betegeknek, harcban megrokkantaknak pénzt és termé-szetbeni segínyt szolgáltatassanak ki, de gyógyszervásárláshoz is adott na-gyobb összegeket. Feltételezhető, hogy az Udvari Gazdasági Tanács (Con-silium Oeconomicum Aulicum), amely Rákóczi birtokait kezelte, szintén képezett valami ispotályi alap-félét. Valószínű, nem ok nélkül volt a ta-nácsnak tagja a protomedicus. — Arról is tudunk, hogy egyes táborno-kok, vagy parancsnokok saját pénzükből szereztek be a seregnek orvos-ságokat.⁴¹

A fentiekben a pénzforrások biztosításának több formáját ismertettük. Sem kihasználtságukról, de az egyes gyógyszerek értékéről sem sokat tudunk, mert a fennmaradt elszámolások hiányosak. A kb. 6 évet magában foglaló nagyobb kiutalások alapján 9 ezer r. ft. körüli vásárlásról gyűjtöttem elfo-gadható adatokat, amelyek szignifikánsan magasnak mondhatók, ha a kora-beli árakkal összehasonlítjuk.⁴² Valószínűleg nem csak ennyit fordítottak gyógyszerre és műszerekre, de alig fér ahhoz kétség, hogy a szükséglet ennek is többszöröse volt.

A kuruc hadsereg beszerzéseit nagyobbrészt Lengyelországban eszkö-zölte. A kutatók kivétel nélkül megállapítják, hogy Danckából (Gdansk) és Krakkóból sok gyógyszert hoztak be. Az irodalomban nem találtam azon-ban utalást a boroszlói (Vratislava, ma Wrocław) importról, pedig több

³⁸ OSZK. Fol. Hung. 1389/19. — 196/v. 1. — U. o. 1389/6. — 35—38. 1.

³⁹ U. o. 1389/11. — 137., 163. 1. — U. o. 1389/12. — 428—429. 1. — *Thaly K.*: Archív. Rákóczian. VI. 185. 1. — U. o. VIII. 71., 125. 1.

⁴⁰ OL. Rákóczi szh. lt. G—20. II. 4. g. — U. o. G—22. II. 4. 1. — OSZK. Fol. Hung. 978. — 78., 139. 1.

⁴¹ OL. P—396. Acta Rákócziana (Károlyi lt.) Ser. I. 1710. júl. Fasc. 2. B. No. 37. — U. o. 1710. szept. Fasc. 2. B. No. 38. és No. 52. — U. o. Irregistr. Munkács. 1710. okt. 23. — OL. Rákóczi-Aspremont lt. G—15. Caps. D. Fasc. 101. (Pag. 16.). — OSZK. Fol. Hung. 1389/12. — 428—429. 1. — U. o. 1389/13. — 65., 285/v. 1. — U. o. 1389/21. — 35. 1.

⁴² Levéltári források szerinti gyógyszer vásárlások:

1.

OL. P—396. Acta Rákócziana (Károlyi lt.) Ser. I. Munkács. 1710. okt. 23.: 1011 rénes (r) ft. — OL. Rákóczi-Aspremont lt. G—15. Caps. D. Fasc. 101.: 1302. Tinf. — OL. Rákóczi szh. lt. G—20. II. 4. g. és G—22. II. 4. 1.: 1500+600 r. ft. — U. o. G—21. II. 4. h.: 1000 tall. — OSZK. 1389/11. — 163. 1.: 600 r. ft. — U. o. 1389/12. — 428—429. 1.: 1000 tall. — U. o. 1389/19. — 10. 1.: 1000 r. ft. — Szerek vásárlása mellett munkadíj is szerepel a következőkben: OL. P—396. Acta Rákócziana (Károlyi lt.) Ser. I. Irregistr. 1707.: 180 magy. ft. — U. o. Irregistr. Debrecen. 1710. febr. 19.: 960 m. ft. — U. o. Irregistr. Újvár. 1710. ápr. 17.:

Krako A: 1707. Sie 12 Septemb.

Par Hof Aufguckenah Par iaja.

4 Végvörös Földön dis / Ggling 62	1098	15
4 Végvörös Padway a Tinfis 120	480	-
7 Vég Sárga Sepiuch 62	437	15
4 Par Trombita 60	240	-
Hozajok valo Rozso kerr	80	-
3 Cefy malmoska, és i Borsok	20	-
120 Poos Lemon ia	45	-
4 Garcey Olay mag 8	32	-
24 Font Kaperly 2	48	-
24 Font Cefy 8	192	-
Az Artilleriahoz fizetendő Medicamentumok és azokhoz való Egyet másokért specijum Serm.	1302	-
Tégya Tallérahaz Tinf. 3975	-	-

Tégya Tallérahaz 1799

Tégya Tallérahaz 1799

4. sz. ábra. Lázár krakkói kereskedő útján vásárolt gyógyszerek

(OL. Rákóczi-Aspremont lt. G—15. Caps. D. Fasc. 101. — Aláhúzás saját kiemelés)

irat igazolja, hogy gyógyszert innen is jócskán szereztek be és legtöbbször Selmecre irányították azokat. A lipcsei vásárlások adataiból gyógyszerbeszerzésre való utalás még nem került elő.⁴³

640 m. ft. — OL. Rákóczi szh. lt. G—22. II. 4. n.: 282 m. ft. (A felhasznált szerek értékét reálisan legalább 40%-ra lehet becsülnünk.) Számításba nem vett, legfeljebb valószínűsíthető adatok a következők: Thaly K.: Archív. Rákóczian. VI. 185—186. l.: 1500 r. ft. — U. o. VIII. 71—72. l.: 400 tall. — OL. P—396. Acta Rákócziana (Károlyi lt.). Ser. I. 1710. szept. Fasc. 2. B. No. 52.: 3000 r. ft.

2.

A kif. pénzértékeket a legtöbbször előforduló r. ft.-ra számítottam át, a krakkói kereskedőknek a 45. láb-j-ben idézett elszámolása alapján: 1 tallér = 1½ rénes ft. = 1,8 magy. ft.; 1 Tinf (Timf, Tympf) = ⅓ tallér. Összehasonlításhoz néhány adat: egy katonaló ára 25 r. ft. (OSZK. Fol. Hung. 978—521/v., 525—526. l.). — Válogatott pár igavonó ökör 60 m. ft. = 50 r. ft.; jóminőségű vágó ökör párja 30 m. ft. = 25 r. ft.; egy pár finom kordován bőr csizma 2,4 m. ft. = 2 r. ft. (Az árak a marosvásárhelyi orsz. gyűlés magy. ft.-ban megállapított „limitatio”-ja szerintiek. — OSZK. Fol. Hung. 1389/22. — 198—221. l. 1707. márc.—ápr.)

Nem tudjuk, hogy Danckába honnan kerültek gyógyszerek. Az akkoriban nagyforgalmú tengeri kikötőnek kapcsolatai voltak amerikai és távolkeleti földrészekkel is. A francia pénzsegély nagyobb hányadát a danckai bankokban helyezték el. Olyan utalásra eddig nem akadtam, hogy gyógyszer szállítottak volna ide a franciák. Az irodalomban említik Paip Sándor danckai kereskedőt, aki — egyéb anyagokon kívül — gyógyszert is szállított Rákóczi udvarába.⁴⁴ Ábrahám, Lebel és Lázár nevű kereskedők számláiból kitűnik, hogy Krakkóból műszert, főleg azonban gyógyszereket hoztak be (4. sz. ábra). — Korponay Gábor harmincados jelentésében arról van szó, hogy a határon át egy krakkói láda gyógyszer érkezett („in una Cista Cracoviana diversa medicamenta...”). A megnevezéssel eddig csak itt találkoztam, ezért nem merném fenntartás nélkül olyan gyógyszerkészlet-félének nevezni a „krakkói ládát”; a küldemény eredete és tartalma azonban nem kétséges.⁴⁵

A háború folyamán még osztrák-labanc területről is szereztek be gyógyszereket. Felhasználták ilyen célra a határon szabadon mozgó cartella commissariust,* azonkívül útlevéllel könnyebben mozgó jezsuitákat. Egy nagyobb tételt vásároltatott Pesten Károlyi generális 1710 októberében, minden valószínűség szerint osztrák forrásból. — Rákóczi egyik levele szerint a moszkvai követ 1000 tallér értékű gyógyszert vásárolt Bécsben a kurucok számára kősóért. Egyébként is tudunk arról, hogy a kurucok a nyugatra szállított kősóval és marhával, mint „nemes valutával” kereskedtek, sokféle anyagot szereztek be azon. Rákóczi leveléből értesülünk egyik ilyen titkos közvetítőjének (*syndicus*) pesti működéséről.⁴⁶

Egyik-másik hazai forrás sem merülhetett ki teljesen, amit igazolna az az 1709. július 13-i beszerzés, amelyet a kassai jezsuita patikából eszközöltek Bercsényi utasítására. Radics Andrásnak írja: „...Hogy mivel bizonyos orvosságokat a jesuiták apatékából Kochlas István apatekarius fogh venni, mellyeket táborra fogh vinni. Ahoz képepest emlétet Comendans Ur rendellyen azon orvossaghok ala elégséges szereket” (5. sz. ábra).⁴⁷

Az egységes gyógyszerárszabás megszerkesztésére hazánkban a 18. század közepe táján voltak az első kísérletek. Torkos Justus János gyógyszer-árakról 1742-ben készített egy összeállítást. Három évvel később ugyanő, miután árait a bécsi és prágai taksákkal egyeztetette, a helytartótanács jóváhagyásával kiadta

* *Cartella commissariusok* az ellenfelek által kölcsönösen elismert hadikövetek voltak. Hadifogoly és egyéb hadijogi kérdéseket intéztek, de amint látjuk, gyógyszervásárlásban is közreműködtek.

⁴³ OL. P—396. Acta Rákócziana (Károlyi lt.). Ser. I. 1706. ápr. Fasc. 2. B. No. 38. — U. o. 1706. dec. Fasc. 1. A. No. 51. — OL. Rákóczi szh. lt. G—20. II. 4. g. (Pag. 256/v.) — U. o. G—22. II. 4. l. (Pag. 8/v., 10/v.). — OSZK. Fol. Hung. 1389/12. — 428—429. l.

⁴⁴ Márki S.: II. Rákóczi Ferenc. i. m. II. k. 339. l. — Thaly K.: Hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás, háztartás történetéhez. — Tört. Tár. 1883. — 405. l. — OSZK. Fol. Hung. 1389/21. — 103. l.

⁴⁵ OL. Rákóczi-Aspremont lt. G—15. Caps. 1. A. Fasc. 11. (Pag. 16.). — U. o. Caps. D. Fasc. 101. (Pag. 9., 16.). — OL. Rákóczi szh. lt. G—20. II. 4. h. (Pag. 101—103.).

⁴⁶ OL. P—396. Acta Rákócziana (Károlyi lt.). Ser. II. Irregistr. Szolnok. 1710. júl. 25. — OL. Rákóczi szh. lt. G—21. II. 4. h. (Pag. 393.). — OSZK. Fol. Hung. 1389/21. — 79. l.

⁴⁷ Thaly K.: Archív. Rákóczian. VIII. — 107. l. — OSZK. Fol. Hung. 1389/11. — 153. l. — U. o. 1389/20. — 46/v., 91. l.

1770. 23. July Ulia Radosi. Summa kassai Pharmaciae Ulia. hogy minden
 bizonyos Orvosilaghatos Domicile Apothekéből kivétel fogva. és
 Apothekákhoz helyi verionmethekbe barmis fajni. Thaly Kétszer
 imbesi Pharmaciae Ulia Domicile Ulia Orvosilaghatos alia egyetemes Ze,
 Kétszer.
 Die 16. July 1770. Ludwigus de Rada. Janos A. Kellner Polmell-Pharm

5. sz. ábra. A kassai jezsuita patikából történt gyógyszer beszerzés (OSZK. Fol. Hung. 1389/11. — 153. 1.)

az első magyarországi gyógyszerárnyabást magyar—latin—szlovák és német nyelven, a *Taxa pharmaceutica Posoniensis*-t. Bizonyíthatóan már előbb is voltak az országban helyi árszabások, mint például a kassai és a soproni.⁴⁸ Lang protomedicus egyik leveléből tudjuk, hogy a kuruc egészségügyi szolgálat kereskedőkkel és egyéb elszámolási viszonylatban az *eperjesi taksát* (*Taxa Eperiesiensis*) használta.⁴⁹

A rendszeres ellátás másik komoly tényezőjét jelentette a *szakmai vezetés* megoldása. Szó volt már arról, hogy törzseknél, várakban voltak patikák, működtek patikusok. Nyilván felmerült a vezető gyógyszerész szükségessége is, így esett a választás a selmecire, akit *primarius apothecariusnak*, vagy *Thaly* szerint „öreg patikusnak” neveztek. Vele szemben a különböző egészségügyi intézményekben dolgozó patikusoknak elszámolási kötelezettségük volt.⁵⁰ Arra nincs bizonyíték, hogy a seregstetek patikusainak is előljárója lett volna.

Úgy gondolom, a felsorolt adatok bizonyítják, hogy a kuruc seregben komoly erőfeszítések folytak a gyógyszerellátás személyi és anyagi feltételeinek megteremtésére. Ha nem is tudom magamévá tenni a legtöbb szerző által hangoztatott szervezési bizonytalanságot, annyit mégis elfogadok, hogy a hatásos végrehajtás, számos objektív akadály miatt, lényegesen alatta maradt a jószándéknak és a célszerűnek látszó szervezési intézkedéseknek.

A kurucok gyógyszerellátási rendszerének működéséről

A kutatók zöme az elmondottakig jutott el és úgy is él a köztudatban, hogy a kérdésről ennyit érdemes és lehet tudni. A kuruckornak erről az oldalról való jobb megismeréséhez tágabb horizontot nyitunk, ha az ellátó szervezet működését is megvizsgáljuk.

A gyógyszerellátás bonyolult komplexumának ismeretében nem várhatjuk, hogy máról holnapra valami kifogástalan rend keletkezett volna.

⁴⁸ *Gortvay Gy.*: Újabbkori magyar... i. m. I. k. 51. l. — *Magyary-Kossa Gy.*: Magyar Orvosi... i. m. III. k. 1090., 1246. p. a 302., 344. lapokon (Soproni taksák: 1601. és 1632-ből); 1631. p. a 453—456. lapokon (Kassai taksá 1698-ból).

⁴⁹ OL. P—396. *Acta Rákócziana* (Károlyi It.). Ser. I. Irregestr. Munkács. 1710. okt. 23.

⁵⁰ OL. Rákóczi szh. It. G—28. V. 2. l. (Pag. 26—27.). — OSZK. Fol. Hung. 1389/19. — 168/v. — 169. l.

Az 1707—1708-as évek fordulójára egy többé-kevésbé funkcionáló rendszernek annyi alkotó eleme élt már, hogy Bercsényinek 1708. május 13-án és 19-én kiadott rendeletét nemcsak az elért eredmények összefoglalásának tekinthetjük, hanem a „hogyan tovább”-ot is magában foglaló koncepciónak. „Az haza szolgálatában sebesült és beteg rendekért” egyelőre a turóczi hévizeknél, a továbbiakban a várakban és a tüzérségnél, a későbbiekben pedig minden katonai körzetben curatoriumok (lábadózó kórház) felállítását rendelte el: „acceptabuntur... miserabiles Personae in Servitio Patriae vulneratae et morbiditae...” Intézkedése szerint, ezekben a curatoriumokban patikusnak és patikának kell lennie: „... a selymeczi apothecarius egy subordinatusa, kinek kezéhez adván a megirt selymeczi apotheca elégséges specieseket”. Kitűnik ebből, hogy a központosias vezetést az akkor már működő selmeczi patikára bízták.⁵¹ Jól tudhatta Eszterházy Antal 1707. július 16-án, hogy Dunántúlról nem hiába küld ide gyógyszerért: „...regementbeli auditor és felcser passéroltatott Selmezcze némely kongó-forint felváltatására és orvosság vételére...”⁵² Arról is tudunk, hogy a felsorolt egészségügyi intézmények gyógyszerészeinek a selmeczi főpatikus számára taksa szerinti elszámolást kellett készíteni.⁵³ A Primarius Regni Apothecarius, a főpatikus előjárója volt a curatoriumok gyógyszerészeinek, maga a protomedicusnak volt alárendelve. A selmeczi patikát Apotheca Regni *principalis*nak, az ország főpatikájának nevezték és ez bizonyos mértékig raktárszerűen is működött.⁵⁴

Néhány adattal szeretném még igazolni, hogy a selmeczi patika központi ellátó szervként működött.

Az 1708-ban folytatott sikertelen béketapogatózások idején úgy intézkedett Rákóczi, hogy a Selmecen levő és a kereskedőktől még át nem vett, ki nem fizetett árukat, különösen a gyógyszereket, a béke megkötése esetén vissza kell hagyni: „... ut certae res mercantiles et praesertim pharmacopeae appertinentes Semnicii, quae necdum exsolutae, vel ab exteris mercatoribus receptae essent, intacte relinquantur.”⁵⁵

Bercsényi az érsekújvári vár parancsnokának azt adja utasításában, hogy a gyógyszereket a selmeczi patikában vásároltassa („medicamenta ex Apotheca Regni Semniciensi debeant coemi pro parata pecunia”), az elszámolást pedig a főpatikusnak, „Primario Regni Apothecario Semnicii habitanti”, kell megküldeni.⁵⁶

Révay Imre ezredes betegsége miatt a stubnyai és vihnyi hévizekhez indult, egyebek között azért, mert „ott lévén a selmeczi jó patika”.⁵⁷

Lang protomedicus Bercsényinek szóló jelentése szerint, Adelung Anhard boroszlói kereskedő 1000 tallér értékű gyógyszert és egészségügyi anyagot (pharmaca et materialia) szállított Selmece. Mikor azonban a várost a labancok elfoglalták, azzal együtt odaveszett a patikában levő kb. 1300 tallér értékű gyógyszer. Adelungot Rákóczi felerészben borral, felerészben 500 tallérral kártalanította, ami annyira meghatotta a kereskedőt, hogy az eredeti rendelés újra leszállítását és most már a táborba való juttatását ígéri (úgy látszik az árat már előbb is jól felszámolta, most viszont a kitűnő hegyaljai borok többet értek

⁵¹ U. o.

⁵² *Thaly K.*: Gróf Eszterházy... i. m. 553. l.: 1707. júl. 16.

⁵³ OL. Rákóczi szh. lt. G—28. V. 2. l. (Pag. 26—27.).

⁵⁴ L. az 50. sz. lábja.-t!

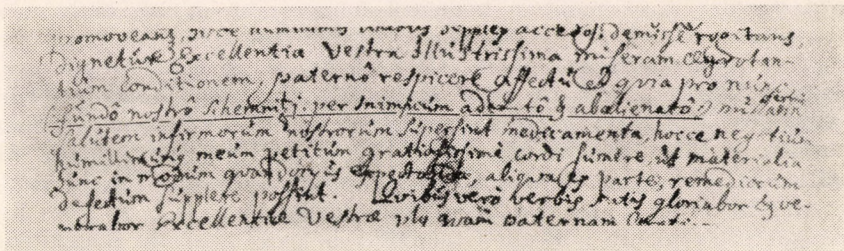
⁵⁵ *Benda—Esze—Maksay—Pap*: Ráday... i. m. II. k. 498. l. — *Thaly K.*: Gróf Eszterházy... i. m. 280. l.: 1708. dec. 8. — OL. Rákóczi-Aspremont lt. G—15. Caps. E. Fasc. 118. (Pag. 14., 15.).

⁵⁶ OSZK. Fol. Hung. 1389/19. — 168/v. l.

⁵⁷ U. o. 321. l.: 1708. szept. 16.

neki, mint a pénz). Lang ugyanebben a levélben írja, hogy az ellenség Selmeccel a gyógyszerellátás bázisát foglalta el: „fundo nostro Semnitzii per inimicum adempto et abalienato” (6. sz. ábra).⁵⁸ Komoly készletével méltán töltötte be a főpatika szerepét.

Bercsényi rendelete és a commissariatus végrehajtási utasítása szerint a második főpatika helyének Kassa volt kijelölve. Eddig nem sikerült megállapítani, hogy itt a főpatika ténylegesen felállításra került-e, de a

6. sz. ábra. Lang dr. jelenti Bercsényinek, hogy az ellenség elfoglalta és eltulajdonította a kurucok selmeci bázisát

(OSZK. Fol. Hung. 1389/12. — 428—429. l. — Aláhúzás saját kiemelés)

felügyeletébe utalt tüzérségi, munkácsi, egri patikáról tudunk.⁵⁹ Kérdéses, hogy nem volt-e azonos az ugyancsak Kassán székelő tüzérségivel. Ha működött, akkor miért a táborba, nem pedig ide irányította 1709 januárjában a protomedicus a már idézett Adelung-féle szállítmányt. — Annak ellenére például, hogy Kassa úgyszólván a szabadságharc végéig a kurucok kezén maradt, mégsem innen, hanem Eperjesről hozatott Károlyi 1710-ben Gyöngyösre orvosságokat: „... Eperjesről hozatandó Orvosságok bizattak Ratki Dániel Uramra, hogy Paur Tiszteitől Postán külgye, de oda vesztenek véle...” Van más adat is az eperjesi gyógyszer szállításokról.⁶⁰ — Berthóti Ferenc kassai vicegenerális elszámolásában szerepelnek a tüzérség részére vásárolt műszerek, főleg komoly összegben gyógyszerek: „Az Artileriahoz kívántato Medicamentumok és azokhoz valo Egyetmásokért Specificatio szerint, Tinf 1302” (kb. 260 tallér).⁶¹ Semmi nyoma sincs annak, hogy a rendelés, vagy kiutalás a kassai főgyógyszertár útján történt volna. Molnár levéltári források felhasználásával írta meg a kassai gyógyszerészet 400 éves történetét, de ebben sem a tüzérségi, sem a főpatikáról nincs említés a kuruc időszak tárgyalásánál.⁶² Esetleg a kassai, vagy az eperjesi levéltárak elég terjedelmes anyagából kerülhetnek még elő adatok a helyzet tisztázásához. Egyelőre el nem döntött kérdésként kell kezelnünk.

A Gazdasági Tanács Kassán keltezett elszámolásai között egy 1500 és

⁵⁸ U. o. 1389/12. — 428—429. l. — U. o. 1389/20. — 371. l.: A GT végül is 1709. febr. 5-én és 14-én kétharmad részt borban, egyharmad részt pénzben utalta ki Adelungnak. — A tallér értékét l. a 42. l. 2. p.-ban!

⁵⁹ L. 50. sz. l. 2. p.-t!

⁶⁰ OSZK. Fol. Hung. 1389/15. — 151. l.: Memoriale Károlyitól 1710-ből (közelebbi dátum nincs). — U. o. 1389/21. — 79., 129. l.

⁶¹ OL. Rákóczi-Aspremont lt. G—15. Caps. D. Fasc. 101. (Pag. 9., 16.).

⁶² Molnár B.: Kassa orvosi... i. m. 43—45. l.

⁶³ OL. Rákóczi szh. lt. G—20. II. 4. g. — Kassa. 1708. jún. 6. — L. még 42. l. 2. p.-t!

egy 600 r. ft-os kifizetés található, amelyet Bercsényi utasítására folyósítottak a porosz királyi patikus részére, de nem tűnik ki, hogy hova („Apothecario Serenissimi Regni Prussiae erga assignationem Excellentissimi Locumtenentis”).⁶³ Az sem állapítható meg, hogy hova került a vásárolt gyógyszer, vagy egészségügyi anyag.

Az *érsekújvári* katonai körzet központja a kurucok egyik legerősebb vára, Újvár volt. Az 1708—1710 közötti évekből sok elszámolás maradt meg. A fizetési lajstromokban hónapról hónapra követhető, hogy a várnak Grimbner József volt az állandó gyógyszerésze (pharmacopola praesidiarius). A gyógyszerértárnak Selmectől való függősége kimutatható. Az elszámolások között jó néhány adat található arról, hogy többször fordítottak bizonyos összegeket gyógyszervásárlásra.⁶⁴ Időnként komoly nehézségek voltak a több ezreddel megerősített vár gyógyszerellátásában. Megpróbáltak az ellenséggel hivatalos kapcsolatot tartó Szluha Ferenc cartella commissarius útján a labanc kézen levő Nagyszombatból és Pozsonyból orvosságot szerezni, de közvetlen igénylést is nyújtottak be a protomedicusnak.⁶⁵ A szükségszerű beszerzések nem cáfolják a vár gyógyszerértárnak a selmecitől való függését.

Dunántúlon 1706—1708 között tudtak a kurucok tartósabban berendezkedni, vezénylő tábornokuk Eszterházy Antal volt. A harcok sérültjei és a betegek nemcsak a szerzők által hangoztatott Mihályfán, hanem néhány Sümeg környéki faluban is kaptak ellátást (Tüskevár, Tapolca, Jánosháza).⁶⁶ A központi fekvésű Sümeg alkalmas volt arra, hogy itt egy nagyobb teljesítőképességű gyógyszerértárat állítsanak fel. Patikust is irányítottak ide, „cum specificatione intertentionis”, a mai értelemben vett pénzügyi-élelmezési jeggyel.⁶⁷ A gyógyszereket elsősorban Selmecről szerezték be, tehát valamilyen formában ennek az utaltságába tartoztak. A sümegi gyógyszerértárat, amelyben — Eszterházy megállapítása szerint „... az ottvaló paticulariusnál ország cassáival szerzett orvosságok vadnak”,⁶⁸ Apotheca Regninek hívták. A köztudatba „az ország patikája” néven került, pedig véleményem szerint, nem jelent mást, mint országos, vagy állami patikát. — A dunántúli Oeconomicalis Deputatio és a commissariatus fennmaradt számadásaiban gyógyítási és gyógyszerköltségekre több kiutalás található.⁶⁹ — Néha itt is voltak fennakadások, ilyenkor a jezsuiták közvetítésével Pozsonyból igyekeztek gyógyszert beszerezni. Nem található azonban olyan nagyságrendű kiadás, amely arról szólna, hogy

⁶⁴ *Thaly K.*: Gróf Eszterházy... i. m. 553. l. — OL. P—396. Acta Rákóciana (Károlyi lt.) Ser. I. Irregistr. Újvár. 1709. dec. 31. — OSZK. Fol. Hung. 1389/8. — 104. l. — U. o. 1389/19. — 169. l.: „... pro curandis laesis in quolibet Districtu loca essent... ordinati... apothecario Semniciensi incumbet suos habere socios...” — L. még 56. sz. láb.-t!

⁶⁵ *Thaly K.*: Székesi Gróf Bercsényi... i. m. Archív. Rákóczián. VIII. — 54. l. — OSZK. Fol. Hung. 1389/8. — 104. l. — U. o. 1389/11. — 129. l.

⁶⁶ *Thaly K.*: Gróf Eszterházy... i. m. 757. l. — OL. Rákóczi szh. lt. G—22. II. 4. n. (6/v., 7/v., 8. pag.).

⁶⁷ *Thaly K.*: Gróf Eszterházy... i. m. 634. l.

⁶⁸ U. o. 757. l. — L. még 52. sz. láb.-t!

⁶⁹ U. o. 455. l. — OL. Rákóczi szh. lt. G—22. II. 4. n.: „Kegyelmes Urunk Eő Fejedelemsége Dunán innend lévő Oeconomicalis Deputatiojának... egyszer is, másszor is az Hadakra, nem különben az Országgh más szükségletére tett költségeknek specificatioja.” — 1706. nov. 16., 19., dec. 7., 9., 19., 1707. jan. 9., 14-i kiutalások.

Számos adat van arról, hogy Tiszántúl legnagyobb városában, Debrecenben sok kuruc sebesültet és beteget kezeltek.⁷³ Szücs debreceni levéltári adatai szerint, midőn az osztrák Herbeville és Schlick Erdély felé tartó seregei 1705 októberében a város alá értek, a menekülő lakosság a patikaeszközök javából, amit úgy hamarjában össze tudott szedni, három ládára valót magával vitt. A behatoló labanc sereg a városban nagy pusztítást vitt végbe, többek között a patikában is: „ami itthon maradt, mind a póczokbul, mind amely edények, ön s réz mosárok, eszközök elásattatának a földben, oda vagyon: laistrom szerint szedte kezéhez a tábori patikus, ami az ott felejtett, vagy ott hagyott irásból láttzott; némely vizek, füvek, gyökerek meghagyattatának intacte”.⁷⁴ Jó egy évvel később Rabutin dülta fel a várost és Farkas szerint olyan tömegű patikaszeret zsákmányolt, amely 40 ezer főnyi katonaságnak elég lett volna.⁷⁵ Debrecen egészségügyi bázis szerepét bizonyítja az a körülmény is, hogy korábban Huszti István, majd Herczeg János doktor működött itt, sőt Erdély elvesztése után Károlyi tábori orvosa, Briccius (Beretzk) György is ide települt át.⁷⁶

A 17. század végén, a 18. elején a városnak az „Arany angyal” volt az egyetlen patikája, amely nagy anyaggal rendelkezett, jól szervezett utánpótlása is lehetett, ha kétszeri kifosztás után biztosítani tudta az évek folyamán idekerült nagyszámú beteg és sebesült gyógyszerészükségletét. Kuriózumként említem meg, hogy pár évtizeddel később a kollégium tudós professzora, Hatvani István ebben a patikában végezte vegytani kísérleteit.⁷⁷

Irodalmi adatok és levéltári kutatásaim során szerzett anyagok birtokában ennyit tudtam rekonstruálni a kuruc sereg gyógyszerellátási rendszeréről. Markánsan kitűnik a selmeci főpatika és az itteni patikus „vezető” szerepe. A tervezetben szereplő kassai főpatika működésére nem találtam eddig bizonyítékot. A tiszántúli helyzet is jó részt csak feltételezésekkel vázolható. Szervezési hiányosságokkal, a gyógyszerutánpótlás akadózásával ugyanúgy küszködött a kuruc sereg, mint egyéb hadianyagok biztosításának nehézségeivel. Úgy hiszem, a felsorakoztatott adatok igazolják az elgondolások gyakorlati megvalósítását, más szóval bizonyos gyógyszerellátási rendszer működését.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kuruc sereg gazdasági és anyagellátási kérdései még ma sincsenek teljes mértékben feltárva, alig ismert a gyógyszerellátás helyzete. A csapatok által az első években folytatott helyi beszerzésekről át kellett térni

⁷³ Esze T.: Kuruc vitézek... i. m. 45—46. l. — Thaly K.: Archív. Rákóczi. I. 124. l. — OL. P—396. Acta Rákócziána (Károlyi lt.). Ser. I. Irregestr. Debrecen. 1710. febr. 19. — U. o. Debrecen. 1710. nov. 11.

⁷⁴ Szücs I.: Sz. Kir. Debrecen... i. m. 712. l. — *Magyar-Kossa Gy.*: Magyar Orvosi... i. m. IV. k. 355. p. a 136 lapon.

⁷⁵ Farkas L.: A Rákóczi szabadságharc... i. m. 1258. l. — Feldzüge d. Pr. Eugen... i. m. VIII. k. 499. l.

⁷⁶ Győry T.: Bibliographia medica Hungariae. — Bp. 1900. Athenaeum. — 132. l.: Herczegh János dr. — *Weszprémi I.*: Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae. I—IV. — Wien. 1778. Tratner. — Cent. II. — 185. l. (Herczegh dr.: 203. l. Huszti dr.) — OL. Filmarchívum. A. 2178. — 679. l.: Debreceni ref. egyház születési anyakönyve, 1707. febr. 20—26.: dr. Herczeg J. Erzsébet nevű lányának születése. — OL. P—396. Acta Rákócziána (Károlyi lt.). Ser. I. Irregestr. Debrecen. 1710. nov. 11., 13. (Briccius dr.).

⁷⁷ *Magyar-Kossa Gy.*: Magyar Orvosi... i. m. IV. k. 355. p. a 136 lapon.

szervezett ellátásra, anyagbázis létrehozására, utánpótlási források biztosítására, elsősorban külföldön. A selmeci főpatika volt jó pár évig a hazai ellátás alapja. Bevezették az elszámolási rendszert, amely az ún. eperjesi gyógyszeretaksa szerint történt. A külföldi beszerzéshez szükséges nemes valuta előteremtésén sokat fáradoztak. Az elkobzott birtokok jövedelmének egy részéből képeztek ispotályi alapot, felhasználták a harmincadosok által ezüstben szedett vámok egy részét, de nem egyszer Rákóczi saját udvari pénztárából juttatott a beszerzéshez pénzt. A mindig kevés pénz helyett, vagy azzal együtt a hegyaljai borokkal, sóval és szarvasmarhával, kisebb tételekben rézzel és higannyal is folytattak cserekereskedést, amely a gyógyszerellátásban is segítséget jelentett. Krakkó, Dancig, Boroszló volt a fő beszerzési forrásuk, de ezeknek eldugulása esetén az osztrákoktól is vásároltak orvosságokat.

Egészségügyi szempontból a kuruc sereg nem lépett előbb koránál, nem emelkedett a gyógyszerellátás helyzete sem az európai hadseregeké fölé, de nem is volt lényegesen elmaradottabb. Az egészségügyi anyagellátás olyan jellemzői bizonyíthatók, amelyek megfeleltek az akkori reguláris seregekben is még kialakuló, de csak a kuruc szabadságharc után 50—60 évvel befejeződő hadsereg-típusú anyagellátásnak.

Dr. L. Takáts, Oberst d. Med. D.:

ÜBER MEDIKAMENTENWESEN DER RÁKÓCZI-ARMEE

Aufgrund der Angaben aus der Fachliteratur, vielmehr aber der Archivquellen bearbeitete Verfasser Fragen des Medikamentenwesens der Rákócziischen Kurutzenarmee, die zwischen 1703—1711 ihren Freiheitskampf geführt hatte. Er konnte feststellen, dass die Freiheitskämpfer eine ständige Armee hatten, dementsprechend hat der Autor einen Faktor der heeresartigen medizinischen Organisation, den Zustand der Arzneimittellversorgung geforscht.

Während der ersten Kriegsjahre wurde die Besorgung der Medikamente durch Truppenchirurgen und Barbieri aus Regimentenfonds, der mit Solden der Soldaten gebildet worden war, durchgeführt. Die einheimischen Vorräte erschöpften sich rasch, bald verlor das von Rákóczi prägen gelassene Kupfergeld seinen Kaufwert, deshalb brauchten die Arzneimittel und Sanitätsmateriale (*pharmaca et materialia*) vom Ausland importiert zu werden. Als deren wichtigste Besorgungsorte galten Danzig (Gdansk), Krakau (Kraków) und Breslau (Vratislava = Wroclav). Im Auslande musste man mit Silber bezahlen, wodurch für das verarmte Land eine beträchtliche Schwierigkeit entstand, deswegen hat man während der letzten Kriegsjahre dazu Ausfuhr von Tokajer Weine und Steinsalz gebraucht.

Ein Landesspitalsfonds, der aus Einnahmen der beschlagnahmten Besitze von Verrätern gebildet worden war, hat durch das Wirtschaftsrat, bzw. Kriegskommissariat teils zum Einkauf von Medikamenten gedient. Mehrmals kaufte man aus dem Dreissigstzolls-Einkommen, doch selbst der Fürst hat dazu aus seiner Hofkassa ausfolgen lassen. Anhand der spärlich übriggebliebenen Rechnungen gelang es dem Verfasser als zuverlässig zu betrachtende Angaben zu sammeln, wonach auch Import der Sanitätsmateriale in einem Wert von ungefähr 9 Tausend Rheinische Gulden (d. h. 6 Tausend Silbertaler) stattgefunden hatte. Diese Anwendung scheint uns sogar dann signifikanterweise hoch zu sein, wenn man die zeitgenössischen Preise in Betracht nimmt, da z. B. ein Soldatenpferd oder ein Paar Schlachtochsen haben gleichmässig 25 Rheinische Gulden, ein Paar feine Lederstiefel 2 Rheinische Gulden gekostet.

Die Hauptapotheke der Armee (*Apotheca Regni Principalis*) funktionierte zu Schemnitz, sie erfüllte auch die Aufgaben einer Medikamentenbasis. Versorgung der militärischen Bezirke geschah jahrelang daher. Die Apotheker der *Curatorien* (Spitäler für Rekonvaleszenten) bei den Heilwässern wurden dem Hauptapotheker (*Apothecarius Primarius*) zu Schemnitz untergeordnet. Je ein Apotheker sowie eine mobile Feldapotheke befanden sich im Fürstenhof, bei dem Generalstab und bei Stäben der funktionierenden Heere.

In der damaligen Europa waren selbst die medizinischen Dienste kaum in ihrer Entwicklungsperiode, in diesem Kreis steckte die Arzneimittelversorgung nur noch in ihren Kinderschuhen. Es wäre übertrieben zu behaupten, dass ein „System“ der Versorgung in der Kurutzenarmee ohne Lücken hätte funktionieren können, dennoch gibt es mindestens so viele Beweise einer Bestrebung zur organisierten Versorgung, als es bei den zeitgenössischen regulären Heeren gab.

А. Такач, полковник м/сл:

О ЛЕКАРСТВЕННОМ СНАБЖЕНИИ АРМИИ РАКОЦИ

На основании литературных данных, но преимущественно архивных материалов, автор разработал вопросы медицинского снабжения армии борющегося за свободу своей народы Ракоци, в периоде 1703—1711 гг. Автором установлен, что армия борцов за свободу была постоянной армией, и в соответствии этому, автор изучал один из факторов организации медицинской службы типа армии — положение лекарственного снабжения.

В первые годы освободительной войны покупка лекарств осуществлялась за счёт полкового госпитального фонда хирургами и цирюльниками. Отечественные запасы скоро истощились, медная монета, чеканная по приказу Ракоци, скоро потеряла свою покупательную стоимость, следовательно возникла необходимость ввоза лекарств и медицинского имущества (*pharmaca et materialia*) из-за границы. Основные источники снабжения были Данцка (Гданьск), Краков и Боросло (*Vratislava*-Вроцлав). За импортированные товары приходилось платить серебром, что столкнулось с большими трудностями в обедневшей стране. Поэтому в последние годы войны за лекарства платили даже токайским вином и солью.

Для покупки лекарств использовали всенациональный госпитальный фонд, созданный из дохода конфискованных имений предателей, путем Экономического Совета и Военного Комиссариата. Не раз пользовались доходом тридцатой (вид пошлины), но князь и сам ассигновал денги из своей придворной кассы. Из неполно сохранившихся отчётов автором собран достоверный материал об импорте медицинского имущества в стоимости прибр. 9 тысяч рейнских форинтов (6 тысяч серебряных талеров). Имея в виду тогдашние цены (одна строевая лошадь или пара убойных волов стоило одинаково 25 рейнских форинтов, а пара тонких кожаных сапогов — 2 рейнских форинта), затрата кажется значимо высокой.

Главная аптека армии (*Apotheca Regni principalis*) работала в г. Шельмец и служила и лекарственной базой. Годами отсюда произошло снабжение военных районов. Аптекари кураторий (реконвалесцентных госпиталей), находившихся при источниках лечебной минеральной воды, были подчинены главному аптекарю в г. Шельмец (*Apothecarius primarius*). Фармацевт и полевая (подвижная) аптека работали при дворе князя, Генеральном Штабе, штабе артиллерии и действующих армий.

В тогдашней Европе, военно-медицинская служба находилась в стадии формирования, а лекарственное снабжение было в зачаточном состоянии. Превеличением было бы сказать, что «система» снабжения куруцкой армии была безупречной, но в доказательство стремления к организованному снабжению может быть приведен не менее фактов, чем в другой регулярной армии того времени.

RESEPTYL-UREA

sebhintőpor

• • • • •

A Reseptyl-Urea antibakteriális hatású sebhintőpor, amely gátolja az egyéb szulfanilamidokra rezisztens Gram-pozitív és Gram-negatív cocciok szaporodását is.

Kedvezően befolyásolja az egészséges sarjképződést, nagy kiterjedésű égési sebekben a hámszigetek kialakulását. Csökkenti a sebek váladékozását és fokozott mértékben elősegíti azok hámosodását.

Antibakteriális hatása mellett előnye még, hogy a bőrt felűnően szárazzá, ezáltal a nedvesség okozta felmaródásokkal szemben védetté teszi.

ÖSSZETÉTEL:

Szóródobozonként (10 g) 0,1 g carbamid, 3 g (4-chlorphenyl)-3,4-dichlor-benzolsulfonamid, és 6,9 g lactosé-t tartalmaz.

JAVALLATOK:

Fertőzésre gyanús, vagy fertőzött sérülések, sebek, égési sérülés, felfekvés, renyhén gyógyuló váladékozó fekélyek, feltárt gennyes folyamatok (panaritiumok, sipolyok, tályogok stb.), a bőr pyogen fertőzése. Felületi gennyes folyamatok (furunculus, carbunculus, phlegmone stb.) feltárás utáni kezelése.

Bőrgyógyászati és kozmetikai kisebb műtéti beavatkozások kapcsán a fertőzés megelőzése, vagy kisebb kiterjedésű fertőzésekben a gennykeltő baktériumok elpusztítása.

Csecsemő- és gyermekkori pyodermák (staphylodermák) helyi kezelése.

ALKALMAZÁS:

A szokásos módon elvégzett sebtörlés után az egész seb felületét naponta szükség szerint többször vékony rétegben behintjük. Kötőszöveti résekbe, tasakokba sebhintőporral behintett gaze-csíkot vezetünk be.

A seb feltisztulásának ideje kb. 2–3 nap. A sebhintőpor alkalmazásának átlagos időtartama 3–6 nap, de huzamosabb időn át is nyugodtan alkalmazható.

Szulfanilamid készítményekkel szembeni érzékenység esetén a sebhintőport csak előzetes scraificatioval végzett negatív rátevési próba után alkalmazzuk.

CSOMAGOLÁS:

10 g szóródobozonként	5,60 Ft
75 g szóróüvegenként	42,— Ft
500 g zacskónként, dobozban	280,— Ft

MEGJEGYZÉS: Társadalombiztosítás terhére szabadon rendelhető.

CHINOIN

Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára
Budapest, IV., Tó utca 1–5.